

УДК 336.226

Л. Б. Райнова,
старший науковий співробітник відділу податкової системи,
ДННУ "Академія фінансового управління", м. Київ

РЕФОРМУВАННЯ ЗАРПЛАТНИХ ПОДАТКІВ: ГРУЗИНСЬКИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

L. Rainova,
senior scientific employee in the Department of the tax system
Academy of Financial Management, Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv

REFORMING TAXES ON WAGES: GEORGIAN EXPERIENCE AND DOMESTIC REALITIES

У статті досліджено досвід реформування зарплатних податків (податку на доходи фізичних осіб та соціального податку) в Грузії. Внесено пропозиції щодо можливих напрямів його використання в Україні.

The experience of reforming salary and payroll taxes (personal income tax and the social tax) in Georgia are researched in article. Recommendations concerning possible directions of its use in Ukraine are suggested.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, соціальний податок, податкова реформа, податкове навантаження, тіньова економіка.

Key words: personal income tax, social tax, tax reform, tax burden, shadow economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в Україні продовжуються дискусії про необхідність здійснення радикальних реформ у сфері оподаткування, причому в якості прикладу таких реформ часто наводиться досвід Грузії. Зазвичай, звертається увага на те, що успіху в реформах вдалося досягти насамперед внаслідок суттєвої лібералізації податкового режиму в країні, насамперед стосовно зарплатних податків.

З огляду на надзвичайно вдалі, як наголошується, результати проведеної податкової реформи, навіть було запрошено її окремих авторів, в розрахунку на можливість застосування їх досвіду у вітчизняних реаліях, обгрунтовуючи це багато в чому схожими стартовими умовами до початку перетворень: високим, як відзначалося, рівнем податкового навантаження на суб'єктів господарювання та населення, неефективністю діючої системи адміністрування податків, величезною часткою тіньової економіки — її обсяги в Грузії збільшилися з 57,8% в 1990—1991 рр. до 67,3% в 1999—2000 рр., випередивши за зазначеним показником всі пострадянські країни [8, с. 18]. Питання щодо того, яких результатів у дійсності досягла Грузія за останні десять років, яким досвідом варто скористатися Україні, а з чим, з урахуванням власних реалій, все ж краще не експериментувати, виявляється актуальним.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження можливості реформування зарплатних податків в Україні за прикладом Грузії, з огляду на який і було сформульовано одну з найбільш радикальних, на наш погляд, за її можливими наслідками, пропозицій податкового реформування з переліку представлених на даний час для обговорення — пропозицію щодо об'єднання податку на доходи фізичних

осіб, єдиного соціального внеску та військового збору в єдиний податок на заробітну плату.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню досвіду проведення податкової реформи в Грузії, в тому числі і зарплатних податків, у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі присвячено лише окремі праці, зокрема, Грігалашвілі Е.Г. [2], Читанова М., Кузякив О. [4]. К. Торосян, Р. Файлер [9], Кін М. [5] та ін. Проте недостатньо уваги приділяється оцінці зазначеної реформи в контексті її соціальних наслідків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

До 1 січня 2005 р. у країні застосовувалась прогресивна шкала ставок податку на доходи фізичних осіб з 5 відносно невисокими ставками (0%, 12%, 15%, 17%, 20%), головним призначенням якої було забезпечення вертикальної справедливості в оподаткуванні. Проте практика використання регулюючого потенціалу податку не демонструвала очікуваних результатів, що певною мірою було пов'язано з недоліками в його конструкції. Так, неоподатковуваний мінімум в розмірі 9 ларі на місяць, занадто низький для того, щоб забезпечити відчутне зниження рівня податкового навантаження на доходи малозабезпечених громадян, в дійсності призводив лише до додаткових труднощів в адмініструванні податку [2, с. 362]. Проте головною причиною того, що прогресивний податок виявився нездатним чинити коригуючий вплив на соціальне розшарування населення насамперед став високий рівень ухилення від сплати податків. Останнє, втім ще пояснювалось високим рівнем ставок соціального податку.

Реформу зарплатних податків було розпочато одночасним зниженням їх ставок. З 1 січня 2005 р. замість

прогресивної шкали ставок податку на доходи фізичних осіб було введено єдину ставку податку на рівні мінімальної ставки з діючої раніше податкової шкали — 12%, що суттєво спростило процедури його розрахунку, декларування та адміністрування; неоподатковуваний мінімум доходів громадян було скасовано. Для осіб, які раніше оподатковувались за максимальною ставкою, зниження було відчутним, склавши 8 в.п. (з 20% до 12%). Суттєвішим виявилось скорочення ставок соціального податку: для роботодавців, в частині нарахування, ставку податку було знижено на 13 в.п. (з 33% до 20%), в той час як для найманих працівників, в частині утримання, соціальний податок в розмірі 2% було взагалі скасовано разом із мінімальним соціальним податком в розмірі 16 ларі. Збереження встановлених ставок зарплатних податків незмінними впродовж 3 років поспіль на тлі таких змін стало підґрунтям для наступного етапу реформи.

З 1 січня 2008 р. соціальний податок був повністю анульований; вжиття такого заходу було компенсовано одночасним підвищенням ставки податку на доходи фізичних осіб до 25%, але з 1 січня 2009 р. останню було знижено до 20%. Планувалося також її подальше скорочення до 18% з 1 січня 2013 р. та до 15%, відповідно, з січня 2014 р. Однак, у зв'язку із змінами, внесеними до Податкового кодексу Грузії від 20.12.2012 р., ставка податку залишається на рівні 20%, вже на рівні максимальної ставки з прогресивної шкали, що діяла до реформи 2005 р. Замість вищезазначеного зменшення ставки податку на доходи фізичних осіб з 1 січня 2013 року знов було введено неоподатковуваний мінімум, який діє і нині. Його застосування передбачено тільки для фізичних осіб, річна заробітна плата яких не перевищує 6000 ларі, причому не підлягає оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб за чинною ставкою в 20% для таких осіб річна зарплата в розмірі 1,8 тисячі ларі. Тобто, громадянам Грузії, нарахований дохід яких у вигляді заробітної плати не перевищує 6 тис. ларі на рік, повертається до 360 ларі у вигляді неоподаткованого мінімуму.

Таким чином, якщо сукупна ставка податку на доходи фізичних осіб та соціального податку до їх об'єднання складала 32%, то після цього об'єднання в 2008 р. — 25%; вже з 2009 р., її було знижено до 20%. Саме на цьому рівні вона залишається впродовж останніх 7 років. Фактично зазначений етап реформи в Грузії (йдеться про 2008 р.), важко назвати об'єднанням податку на доходи фізичних осіб із соціальним податком, хоча про саме це йдеться в багатьох вітчизняних періодичних виданнях, оскільки він передбачав повне скасування соціального податку із одночасним суттєвим збільшенням діючої ставки податку на доходи фізичних осіб, що і зафіксовано податковим законодавством Грузії.

Оцінка реформи зарплатних податків не може бути однозначною. З одного боку, частка податку на доходи фізичних осіб в складі бюджетоутворюючих податків в Грузії суттєво збільшилась. Так, станом на 2007 р. за обсягами забезпечуваних надходжень податку на доходи фізичних осіб належало четверте місце (3,1% ВВП); перше, друге та третє місце займали ПДВ, соціальний податок та податок на прибуток, відповідно, —

11,6%, 4,2% та 3,3% ВВП. Вже в 2008 р., тобто після скасування соціального податку, податок на доходи фізичних осіб займає вже друге місце (6,8% ВВП) після ПДВ (10,8% ВВП), суттєво випередивши податок на прибуток (3,1% ВВП), але це відбулось виключно внаслідок значного (з 12% до 25%) збільшення його ставки. Станом на 2014 р. пропорції між основними бюджетоутворюючими податками в Грузії не змінилися: ПДВ — 11,3%, податок на доходи фізичних осіб — 6,6%, податок на прибуток — 2,8%.

З другого боку, за період впродовж 2004—2014 рр. сукупна частка податків на зарплату в ВВП (останні до 2008 р. були представлені податком на доходи фізичних осіб та соціальним податком, після зазначеної дати — лише податком на доходи фізичних осіб), хоча і незначною мірою, але знизилась з 6,8% до 6,6% або на 0,2 в.п., так і не досягнувши рівня дореформеного. Більше того, надходження від зарплатних податків одразу після скасування соціального податку, хоча і компенсованого підвищенням ставки податку на доходи фізичних осіб, невпинно знижувались (впродовж трьох років поспіль) — з 7,3% ВВП до 5,8% ВВП. Тільки в 2001 р. зазначена негативна тенденція стосовно падіння їх рівня припинилась; саме з цього періоду вперше і намітилась позитивна динаміка в надходженнях. Зниження фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб у 2014 р. пов'язувалося із введенням неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Таким чином податки на зарплату стали єдиною категорією податків, фіскальна ефективність яких впродовж 2004—2014 рр. знизилась, в той час як фіскальна ефективність інших бюджетоутворюючих податків, навпаки, збільшилась — ПДВ (на 4,6 в.п., з 6,7% до 11,3% в ВВП), податку на прибуток (на 1,2 в.п., з 1,6% до 2,8% ВВП) [3].

Варто також відзначити, що скасування соціального податку не супроводжувалося підвищенням витрат на соціальний захист населення. Не призвело воно і до помітних негативних соціальних наслідків, поясненням чого був вкрай низький рівень сплачуваних пенсій, спрямований лише на подолання крайньої форми бідності. Незважаючи на позитивні зміни, які відбувалися впродовж 2004—2015 рр. у розмірах пенсій (мінімальну пенсію було збільшено в 11,4 разів, тобто з 14 ларі до 160 ларі), в більшості випадків пенсіонери все ще залежать від підтримки своїх сімей або їм доводиться працювати для того, щоб вижити, що фактично призвело до перетворення зазначеної категорії населення на маргінальний прошарок, який самостійно, без допомоги інших, в першу чергу членів своєї сім'ї, не може себе утримувати.

Навіть сьогодні різниця між розмірами мінімальної пенсії та середньої зарплати залишається колосальною, склавши понад 600% в державному та 400% в приватному секторах [3]. Щоб вийти на більш-менш прийнятний рівень пенсій, її розмір в Грузії, на думку багатьох експертів, має бути збільшено як мінімум в 2 рази, тобто приблизно до 320—350 ларі на місяць, проте вжиття подібних заходів стримується відсутністю в країні ресурсів, необхідних для такого підвищення. Слід зауважити, що навіть після досить суттєвого підвищення пенсій в порівнянні з тим їх рівнем, який діяв на початку реформи, середні коефіцієнти заміщення пенсій в Грузії

ще нижче, ніж у Білорусі, Молдові та Україні [1, с. 9].

Доцільним було б також звернути увагу на те, що грузинські реформатори при проектуванні майбутніх змін в країні керувалися лібертаріанськими ідеями скорочення втручання держави в життя громадян. В основі здійснюваних перетворень був покладений рішучий відхід від патерналізму та соціальної держави через глибоке переконання в тому, що країна повинна жити за коштами. Саме тому в Грузії і зупинилася на пенсійній системі, що фінансується за рахунок податків — невеличкі за розміром пенсії виплачуються безпосередньо з бюджету згідно з бюджетними можливостями; Пенсійний та соціальний фонди було ліквідовано.

На думку авторів реформи, саме вихід бізнесу з "тіні" та залучення зарубіжних інвестицій здатні привести до такого зростання податкової бази, яке компенсуватиме зниження ставок податків. Головним пріоритетом уряду ще на початку проведення реформ, як втім і сьогодні, залишається розвиток економіки та створення умов для залучення інвестицій, оскільки саме останні, на думку більшості грузинських експертів, сприятимуть вирішенню однієї з основних проблем в країні — проблеми безробіття. Соціальне забезпечення до таких пріоритетів не було віднесено з огляду на те, що рівень соціального захисту населення не входить до переліку чинників, які були б визначальними в контексті впливу на рішення інвесторів щодо можливості вкладення коштів в економіку країни. Звідси і витрати на соціальний захист забезпечувались в країні фактично за остаточним принципом у зв'язку із наявністю інших пріоритетних сфер.

Втім, проблеми, які були накопичені в соціальній сфері за останнє десятиріччя, із часом все ж вимагають вжиття заходів щодо їх подальшого вирішення. Зокрема, вже давно визнається необхідність проведення пенсійної реформи в довгостроковій перспективі з огляду на те, що, по-перше, існуючий рівень пенсій в Грузії не забезпечує гідних умов життя пенсіонерам, по-друге, хоча в даний час частка пенсійних витрат у ВВП держави невеликою, майбутня фінансова стійкість пенсійної системи Грузії залишається під загрозою через старіння населення, низький рівень народжуваності, високий рівень еміграції тощо. З огляду на зазначене, в Грузії заплановано введення накопичувальної системи пенсійного забезпечення (орієнтовно з 2017 р.).

Наведені вище данні свідчать про те, що зміни, які стосувалися зарплатних податків у Грузії фактично свідчать про повний відхід від європейської практики реформ цих податків. Втім, в Україні одне з основних проблемних питань вітчизняного податкового законодавства, яке стосується рівня податкового навантаження на фонд оплати праці, за прикладом Грузії пропонують вирішити об'єднанням єдиного соціального внеску, податку на доходи фізичних осіб та військового збору в єдиний податок на зарплату. Аналізуючи доцільність такого об'єднання, слід відмітити таке.

По-перше, в податку на доходи фізичних осіб та єдиному соціальному внеску різна не тільки логіка застосування, відмінним є і їх соціальне призначення. Перший є головним джерелом надходжень до місцевих бюджетів, в той час як ЄСВ є бюджетоутворюючим для пенсійної системи. Тому і питання їх функціонального

розмежування у разі їх об'єднання, залишається проблематичним. Розглядається варіант, що всі кошти будуть надходити до Державного бюджету України і в подальшому розподілятися.

З цього приводу доцільно нагадати, що в середині 90-х років кошти Пенсійного фонду вже включалися до складу Державного бюджету згідно з чинним на той час законодавством, проте це не призвело до жодних позитивних наслідків в контексті підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян України. Через дестабілізацію фінансового стану Пенсійного фонду, навпаки, відбувалось стрімке нарощування заборгованості з виплати пенсій, яке набуло загрозливих масштабів. Зокрема багато проблем Пенсійного фонду безпосередньо були пов'язані із намаганням уряду скоротити бюджетний дефіцит шляхом перекидання збитків на Пенсійний фонд, який залишався позабюджетною організацією. Крім того, встановлення відповідальності Пенсійного фонду за виплати соціальної допомоги, проте використання його в якості платіжного агента без компенсації необхідних для здійснення витрат в повному обсязі, також негативно позначилось на рівні фінансової збалансованості його бюджету. Вже з 1997 р. бюджет Пенсійного фонду був виведений із складу Державного бюджету України. На сьогодні, гроші, які надходять до Пенсійного фонду, мають цільову спрямованість, при їх надходженні до державного бюджету, існує небезпека втрати ними свого цільового призначення. Саме тому стратегічно важливим залишається окреме застосування податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску.

По-друге, не викликає жодних заперечень той факт, що податкове навантаження на заробітні плати необхідно знижувати, нагальною залишається і необхідність детінізації бізнесу, проте намагання вирішити зазначені проблеми через введення єдиного податку на заробітну плату не є обгрунтованим, оскільки питання покриття дефіциту в Пенсійному фонді внаслідок здійснення запропонованих змін виникає на рівні простої математики. В Україні ЄСВ є бюджетоутворюючим для Пенсійної системи, більше того, на відміну від Грузії, він забезпечує надходження значніші за обсягами, ніж будь-який з основних податків (зокрема, в 2014 р. за часткою в ВВП ЄСВ складав 11,4%, ПДВ — 8,9%, податок на доходи фізичних осіб — 4,8%, податок на прибуток — 2,6%). Навіть за існуючого рівня ставок ЄСВ дефіцит Пенсійного фонду є великим, а вжиття радикальних змін (різке зменшення ставки ЄСВ, або його скасування) призведе до його подальшого суттєвого збільшення, створюючи загрози для подальшого функціонування пенсійної системи.

Зважаючи на те, що кошти в Державному бюджеті для компенсації дефіциту Пенсійного фонду, що виникне внаслідок реформи, відсутні (їх на сьогодні не вистачає навіть для належного фінансування бюджетної сфери, на проведення АТО тощо), це може призвести до виникнення заборгованості з виплати пенсій, що буде катастрофічним для більшості пенсіонерів (як зазначалося вище, в другій половині 90-х років вже були проблеми з наявністю заборгованості з виплати пенсій протягом 4—6 місяців; розповсюдженою була також практика виплати пенсій частинами тощо). Більше того, на

відміну від Пенсійного фонду, погашення дефіциту коштів фондам соціального страхування з Державного бюджету не передбачено.

Тобто проведення реформи без належного обґрунтування джерел покриття втрат фондів соціального страхування та Пенсійного фонду України, призведе до розбалансування бюджетів названих фондів та неможливості забезпечення виконання і без того невисоких за рівнем державних соціальних гарантій застрахованим особам, передбачених законодавством з питань загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування. Звідси ризики щодо того, що пенсійна система не спроможна буде забезпечувати громадян пенсійними виплатами на належному рівні, а система соціального страхування фактично буде зруйнована, суттєво збільшуються. Зниження рівня податкового навантаження за рахунок пенсіонерів та соціально незахищених верств населення недоцільно. Якщо існуючу, хоча і незадовільну систему пенсійного забезпечення буде дискредитовано, то повернутися до неї буде вкрай складно. Тобто, зосереджуючись на розробці пропозицій в частині зниження податкового навантаження на підприємства, не варто не враховувати соціальних наслідків цих змін, які виявляться набагато масштабнішими — населення України все ж є суттєво більшим за чисельністю, складаючи 42,8 млн осіб, а не 3,7 млн осіб, як в Грузії.

Враховати пропозицію щодо єдиного податку на заробітну плату ще можна було б за умови, якби на даний час вже було проведено пенсійну реформу, що дозволила б мати певні компенсатори зниження надходжень від впровадження запропонованих змін. Проте попередні реформи в пенсійній системі України важко віднести до вдаєх, більше того, навіть та реформа, яка пропонується на сьогоднішній час, зокрема, це стосується введення накопичувальної системи пенсійного забезпечення, викликає більше запитань, ніж відповідей. Набагато більш складна, на відміну від Грузії, макроекономічна та демографічна ситуація в Україні, також ставить під сумнів і ефективність проведення майбутньої пенсійної реформи. Втім, інвентаризація діючої солідарної системи, а також перегляд спеціальних пенсій, за прикладом Грузії, можуть виступати певними компенсаторами запланованого впровадження в Україні накопичувального рівня пенсійної системи.

Розроблені на сьогодні пропозиції щодо компенсаторів зменшення рівня бюджетних надходжень, а також дефіциту солідарної пенсійної системи викликають багато зауважень. Так, на думку більшості вітчизняних експертів, дефіцит бюджету після зниження ставки ЄСВ в перспективі буде компенсований легалізованою зарплатою. Однак у перші роки покривати його деякими з цих експертів пропонується за рахунок одержуваних від кредиторів коштів, зокрема, від МВФ. В якості важливих компенсаторів пропонується також боротьба з корупцією.

З цього приводу слід зазначити, по-перше, вжиття заходів з протидії корупції, безперечно, є вкрай необхідними, проте в короткостроковій перспективі їх пропонувати в якості дієвого компенсатора можливого зниження рівня надходжень недоцільно, оскільки ця цифра не піддається розрахункам. По-друге, рівень зовнішньої заборгованості країни вже є достатньо високим, тому її подальше нарощування є вкрай небезпечним. По-третє,

зниження ставки ЄСВ у частині нарахувань безперечно сприятиме детінізації, проте спрогнозувати хоча б приблизно обсяги такої детінізації вкрай важко. Питання щодо рівня впливу зниження податкового навантаження на масштаби тіньової економіки і, зокрема, на тіньовий ринок праці, і сьогодні залишається вкрай дискусійним.

Зокрема в Грузії результати реформи в частині детінізації стали помітними набагато пізніше, ніж планувалося. Рівень тінізації економіки після проведення податкової реформи знизився, але, всупереч очкуванням, вкрай незначною мірою — з 65,5% ВВП у 2004 р. до 62,1% ВВП у 2007 р. [7, с. 455]. Тобто, незважаючи на радикальні зміни податкового законодавства, наявні данні все ще фіксують досить високий рівень тінізації економіки навіть через декілька років після проведення реформи. Було скорочено, причому суттєво, рівень корупції, проте не обсяги тіньової економіки, які і зараз є достатньо високими, складаючи за 30% ВВП. Неформальний сектор представлений в основному самозайнятими особами, частка яких залишається стабільно високою впродовж вже багатьох років [6].

Не варто також недооцінювати, що рівень податкової культури в Україні вкрай низький. Навіть у випадку суттєвого зниження рівня податкового навантаження, не має жодних гарантій того, що вітчизняний бізнес одразу в значних обсягах виведе гроші з тіні. Для того, щоб детінізація відбулася, бізнес повинен повірити, що дійсно мають місце наміри щодо проведення саме реформи в податковій сфері, що ці наміри знов не перетворяться вже в найближчому майбутньому в нарощування рівня збирання податків. Проте з нинішнім рівнем соціальних зобов'язань такої впевненості немає. Більше того, за умов призначення чергових виборів, знов існує велика вірогідність того, що виникне потреба в підвищенні рівня соціальних виплат. Тому державі необхідні саме реальні компенсатори для того, щоб пережити період, поки бізнес буде перебувати в очікуванні того, чи виходити йому з тіні.

Слід зауважити, що конкурентоспроможність податкової системи означає не тільки низький рівень оподаткування і невелику кількість податків, а передусім високий рівень ефективності адміністрування, прозорості і рівності, що також важливо враховувати при наданні пропозицій щодо її реформування. Проте саме в арифметичній кількості податків та їх ставках більшість експертів вбачають головну проблему. Втім, у підприємницьких колах під час дискусій щодо майбутньої податкової реформи нарікають не стільки на розмірі податків, скільки на обтяжливості їх адміністрування та свавілі в поведінці податкових інспекторів та представників прокуратури. Важливіше на сьогодні, на їх думку, не стільки реформа, скільки зміни, які б стосувалися адміністрування існуючих податків. У тому, що саме питання адміністрування, дискреції, тиску податкової інспекції на підприємців є набагато важливішими, ніж питання ставок податків, було досягнуто практично повного консенсусу, оскільки законодавчо можна встановлювати будь-які ставки податків, проте стає другорядним питання щодо їх рівня, якщо податки сплачуються не за цими ставками, а за вимогою інспекторів. Проведення ефективної податкової реформи в Україні суттєво ускладнюється ще і наявністю корупційної складової, за-

кладеної в усі без винятку схеми взаємодії ділових кіл та державного сектора.

ВИСНОВКИ

Грузинський досвід — від боротьби з корупцією до шокових реформ — вважається одним з найбільш успішних реформувань держави в XXI столітті. Навіть за умов вкрай непростої політичної ситуації Грузії, яка спостерігалася в країні за останнє десятиріччя, їй вдалося досить успішно провести цілий ряд масштабних економічних та соціальних реформ, показавши, що на території СНД радикальні зміни можливі. В них багато чого доцільно врахувати, але їх не можна механічно повторити, оскільки Україна, в першу чергу, має орієнтуватися на власні економічні реалії.

При обговоренні моделі майбутньої податкової реформи Грузія, зазвичай, представляється багатьма фахівцями як країна, яка домоглася істотних успіхів у лібералізації ведення бізнесу, створенні сприятливих умов для зовнішніх інвесторів тощо. Фактично не стає об'єктом обговорень та ситуація, яка склалася в соціальній сфері та сфері пенсійного забезпечення, хоча це також важливо, якщо обирати Грузію в якості прикладу проведення реформ, зокрема в податковій сфері. Звідси і радикальні пропозиції щодо різкого скорочення податкових ставок або взагалі ліквідації податків, які є бюджетоутворюючими для країни, закономірно призведе до необхідності такого ж різкого скорочення рівня державних витрат внаслідок їх недофінансування, однак подібні заходи загрожують втратою всього, що було досягнуто на шляху стабілізації економіки. Копіювання досвіду Грузії в частині реформування податку на доходи фізичних осіб та соціального податку, враховуючи вітчизняні реалії, на наш погляд, не є доцільним. Проблема пошуку балансу між інвестиційною привабливістю та соціальною відповідальністю залишається однією з найбільш складних, втім в кожній країні вона повинна вирішуватись самостійно.

Література:

1. Garbe-Emden B., Horstmann S., Zarneh Y. Social protection and social inclusion in Armenia, Azerbaijan and Georgia / B. Garbe-Emden, S. Horstmann, Y. Zarneh // European Commission Report, 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6879&langId=ru>
2. Григалашвили Е.Г. Результаты реформы налоговой системы Грузии и перспективы её развития / Е.Г. Григалашвили // Теория и практика общественно-го развития. — 2013. — № 10. — С. 361—365.
3. The official site of National Statistics Office of Georgia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.geostat.ge/index.php?action=0&lang=eng>
4. Chitanava M., Kuziakiv O. Economic Reforms: Market Liberalization VS Social Responsibility. Lessons Learnt from Georgia for Ukraine / M. Chitanava, O. Kuziakiv. — Kyiv: Institute of world policy, 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://iwp.org.ua/img/Economic_Reforms_final.pdf
5. Keen M., Kim Y., Varsano R. The "Flat Tax(es)": Principles and Evidence / M. Keen, Y. Kim, R. Varsano. — IMF Working Paper. — 2006. — № 06/218 [Елект-

ронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06218.pdf>

6. Rudaz P. Institutional Trust and the Informal Sector of Georgia / Rudaz P. — Caucasus Analytical Digest. — 2015. — № 75. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CaucasusAnalyticalDigest75.pdf>

7. Schneider F., Buehn A., Montenegro C. New Estimates for the Shadow Economies all over the World / F. Schneider, A. Buehn, C. Montenegro // International Economic Journal. — 2010. — Vol. 24, Issue 4, P. 443—461.

8. Schneider F. Shadow Economies around the World: What do we really know? / F. Schneider. — Discussion Paper. — 2004. — № 16 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iaw.edu/RePEc/iaw/pdf/iaw_dp_16.pdf

9. Torosyan K., Filer R. Tax Reform in Georgia and the Size of the Shadow Economy / K. Torosyan, R. Filer // IZA Discussion Paper. — 2012. — № 6912 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ftp.iza.org/dp6912.pdf>

References:

1. Garbe-Jemden, B. Horstman, S. and Carne, I. (2011), "Social protection and social inclusion in Armenia, Azerbaijan and Georgia", European Commission Report, available at: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6879&langId=en> (Accessed 26 Oct 2015).
2. Grigalashvili, E.G. (2013), "Results of the tax system reform in Georgia and prospects of its development", *Teorija i praktika obshhestvennogo razvitiya*, vol. 10, pp. 361—365.
3. The official site of National Statistics Office of Georgia, available at: <http://www.geostat.ge/index.php?action=0&lang=eng> (Accessed 26 Oct 2015).
4. Chitanava, M. and Kuziakiv, O. (2015), *Economic Reforms: Market Liberalization VS Social Responsibility. Lessons Learnt from Georgia for Ukraine*, available at: http://iwp.org.ua/img/Economic_Reforms_final.pdf (Accessed 26 Oct 2015).
5. Keen, M. Kim, Y. and Varsano, R. (2006), "The "Flat Tax(es)": Principles and Evidence", IMF Working Paper, no. 06/218, available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06218.pdf> (Accessed 26 Oct 2015).
6. Rudaz, P. (2015), "Institutional Trust and the Informal Sector of Georgia", *Caucasus Analytical Digest*, no. 75, pp. 10—13, available at: <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CaucasusAnalyticalDigest75.pdf> (Accessed 26 Oct 2015).
7. Schneider, F. Buehn, A. and Montenegro, C. (2010), "New Estimates for the Shadow Economies all over the World", *International Economic Journal*, vol. 24, no. 4, pp. 443—461.
8. Schneider, F. (2004), "Shadow Economies around the World: What do we really know?", *Discussion Paper*, no. 16, available at: http://www.iaw.edu/RePEc/iaw/pdf/iaw_dp_16.pdf (Accessed 26 Oct 2015).
9. Torosyan, K. and Filer, R. (2012), "Tax Reform in Georgia and the Size of the Shadow Economy", *IZA Discussion Paper*, no. 6912, available at: <http://ftp.iza.org/dp6912.pdf> (Accessed 26 Oct 2015).

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.